

SERHII PLOKHY

**RĂZBOIUL
RUSO-UCRAINEAN**

ÎNTOARCEREA ISTORIEI

Traducere din limba engleză de
Gabriel Tudor

TREI

CUPRINS

Hărți / 8

Prefață: Înțelegerea războiului / 17

1. Prăbușirea imperiului / 23

2. Democrație și autocrație / 53

3. Implozie nucleară / 80

4. Noua Europă de Est / 97

5. Gambitul Crimeei / 114

6. Ascensiunea și prăbușirea Noii Rusii / 130

7. Războiul lui Putin / 146

8. Porțile Kievului / 165

9. Frontul de Est / 184

10. Marea Neagră / 205

11. Contraofensiva / 224

12. Întoarcerea Vestului / 246

13. Pivotarea către Asia / 270

Postfață: Noua ordine mondială / 293

Mulțumiri / 303

Note / 305

Indice / 383

Imperiul Rus și URSS

OCEANUL ARCTIC

MAREA BRITANIE
OLANDA
BEL.
GERMANIA
AUSTRIA-UNGARIA
POLONIA
ROM.
BUL.
ROMANIA
Ucraina
Crimeea
Marea Neagra
Marea Baltică
Nipru
Don
Volga
Caucaz
Marea Caspian
Baku
Muntai Ural
Obi
Irtiș
Lacul Balhaș
Sif Daria
Uzbekist.
Buhara
Tașkent
AFGANISTAN
INDIA
TIBET
NEPAL
OMAN
E.A.U.

0 250 500 mi

Europa Divizată (2022)

- Membru UE
- ▨ Membru NATO
- ▤ Candidatură NATO
- ✦ Membru al Organizației Tratatului de Securitate Colectivă

Războiul ruso-ucrainean (2022)

Lumea divizată (2022)

Neutră	Sprijină Rusia
Lipsă date	Simpatie pentru Rusia

PREFAȚĂ

Înțelegerea războiului

Începutul invaziei rusești m-a prins pe când eram la Viena, capitala fostului imperiu ale cărui acțiuni au declanșat Primul Război Mondial și orașul a cărui preluare de către Germania nazistă, ca parte a *Anschluss* (anexarea Austriei), în 1938, avea să ducă la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Un nou război se simțea în aer când cetățenii Vienei s-au dus la culcare în seara de 23 februarie 2022. După ce am urmărit o serie de știri tulburătoare pe CNN, am sperat la un rezultat mai bun, dar presimțirile sumbre au continuat să mă urmărească. A doua zi m-am trezit mai devreme decât de obicei, în jurul orei 6. Am luat telefonul pentru a citi știrile, în schimb am ajuns cumva la adresa mea de e-mail.

Am avut o strângere de inimă imediat ce am citit subiectul unui e-mail: „O, Doamne!“ Mesajul venea de la un coleg de la Harvard cu care discutasem despre riscurile izbucnirii unui nou război încă din luna octombrie, când el mă avertizase despre posibilitatea unui conflict major. Trupele rusești erau masate în apropierea granițelor Ucrainei, iar presa americană începuse să relateze despre ele aproape în timp real. Încă speram că mișcările de trupe făceau parte doar dintr-o acțiune de șantaj a Rusiei. Colegul meu credea, în schimb, că ele ar fi putut avea o finalitate precisă. Acum, chiar înainte de a citi mesajul de pe e-mail, am știut că invazia despre care fusesem avertizat se declanșase. Am deschis mesajul. Ultimele rânduri concluzionau: „Nu va ieși nimic bun din asta. Fiecare zi aduce un mesaj diferit. În această seară, serviciile secrete americane

prezic un atac-fulger al Rusiei, dar să vedem ce va fi mâine. Sper că ești bine la Viena.“

Nu, nu eram deloc bine. Ceva începuse, dar nu știam ce anume. Bănuiam că Putin și rușii invadaseră estul Ucrainei, câmpul de luptă din 2014–2015. Cu aceste gânduri, am deschis un alt mesaj de pe e-mail. Câmpul subiectului era gol, dar mesajul venea de la un coleg din Dnipro, care se aflase cu mult în spatele liniilor frontului în cursul războiului din 2014–2015. Mesajul preciza clar că în acest război nu va mai exista niciun teritoriu în spatele liniilor frontului. „Îmi strâng lucrurile și mă pregătesc să plec din Dnipro; poate voi trimite «fragmente» din cărțile mele pe adresa ta de e-mail, pentru că nu știu ce urmează, iar calculatorul meu s-ar putea să se piardă pe undeva în cursul acestor evenimente“, mi-a scris colegul meu, adăugând: „Cunoaștem bine care este soarta manuscriselor pe timp de război.“ I-am trimis un răspuns pozitiv și i-am mulțumit că voia să-mi încredințeze lucrarea sa neterminată.

Abia după aceea am citit știrile: în Ucraina începuse o invazie în toată regula, numeroase localități — de la Kiev la Dnipro și până la Zaporijia, orașul meu natal — fiind atacate cu rachete rusești. Era ceva suprarealist. Am sunat-o pe sora mea, care locuia încă la Zaporijia. Era trează. Se auzeau explozii într-o zonă a orașului, din fericire departe de cartierul în care locuia ea, în casa părinților noștri. Sora mea era calmă. În noaptea precedentă o sunasem și o sfătuisem să cumpere suficientă benzină pentru mașina ei. Dar nu-mi urmase sfatul, crezând, la fel ca aproape toată lumea din Ucraina, că un război pe scară largă era ceva imposibil. Acum, războiul începuse și niciunul dintre noi nu era pregătit pentru el. Trebuia să luăm fiecare zi pe rând. Din acel moment aveam să o sun de două ori pe zi, dimineața și seara. Întotdeauna îi puneam aceleași întrebări: Cum a fost aseară? Cum ai petrecut ziua? Semnificația cuvintelor „noapte bună“ și „zi bună“ se schimbase brusc. Orice zi sau noapte cu sirene de alarmă antiaeriană, dar fără atacuri cu rachete sau bombardamente era bună.

În acea primă dimineață, mi-am pus o cămașă albă și un sacou. Deoarece mă duceam la arhivele Agenției Internaționale pentru Energie Atomică, unde făceam cercetări despre istoria internațională a dezastrului nuclear de la Cernobîl, din 1986, alegerea ținutei era neobișnuită, dacă nu chiar de-a dreptul ciudată. Dar m-am îmbrăcat astfel intenționat, pentru a arăta prin înfățișarea mea că eram calm și pregătit să îmi îndeplinesc sarcinile, oricare ar fi fost ele în condiții de război și indiferent de veștile de pe front. O sursă de inspirație pentru mine a fost jurnalul lui

George F. Kennan, renumitul expert în relații internaționale și diplomat american. În dimineața aceea din luna martie 1939 când a aflat că Hitler invadase Cehoslovacia, el s-a bărbierit meticolos pentru a nu da impresia că ar avea „aspectul unui om tulburat“. Era hotărât să își îndeplinească misiunea de diplomat, indiferent de situație.

În clădirea arhivelor, oamenii m-au privit cu o simpatie evidentă. „Îmi pare rău pentru ce se întâmplă cu țara dumneavoastră“, mi-a spus unul dintre arhiviști. Cuvintele lăsau să se înțeleagă că sfârșitul era aproape: țara va fi ocupată de Rusia, dacă nu astăzi, atunci mâine. Oare mă îmbrăcasem așa pentru înmormântarea ei? Speram că nu, dar nu știam la ce să mă aștept. Mai târziu, în cursul aceleiași zile, un fotoreporter de la *Neue Zürcher Zeitung* a apărut în biroul meu de la Institut für die Wissenschaften vom Menschen (Institutul pentru Științe Umaniste) din Viena ca să-mi facă fotografiile pentru un interviu pe care i-l acordasem în urmă cu câteva zile. Imaginea care a apărut în ziar mă arăta dezordonat, cu părul suflat de vânt în toate direcțiile, dar purtând cămașa mea albă și arătând trist, deși hotărât. În interviul pe care îl acordasem ziarului *The New Yorker* cu câteva zile mai înainte, anticipasem că ucrainenii vor lupta. „Nu știu când și cum“, i-am declarat reporterului, „dar nu am nicio îndoială că va exista o rezistență.“¹

Evenimentele din zilele și din săptămânile care au urmat au dovedit că intuisem corect când anticipasem rezistența, dar nu puteam să-mi imaginez amploarea acesteia, nici pe cea a războiului care urma să aibă loc. Invazia, pe care Putin a numit-o „operațiune militară“, care ar fi trebuit să dureze câteva zile sau, cel mult, câteva săptămâni, s-a transformat în cel mai mare război convențional din Europa din 1945 încoace. Ea a făcut zeci de mii de victime, bărbați și femei, mulți dintre ei civili nevinovați, și a creat cea mai mare criză a refugiaților din Europa, tot de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. În lunile următoare, numărul femeilor, copiilor și bătrânilor care au fugit din calea luptelor din Ucraina a ajuns la un total de douăsprezece milioane de persoane, iar numărul celor care și-au găsit refugiu în țările din Europa Centrală și de Est a depășit cinci milioane. Situri nucleare precum Cernobîl și centralele nucleare din Zaporijia, cele mai mari din Europa, au devenit noi câmpuri de luptă și au existat, din partea rușilor, amenințări voalate cu utilizarea armelor nucleare.

Cum de a fost posibil să se întâmple toate acestea? Nu eram pregătit — nici emoțional și nici profesional — să mă gândesc și să explic,

mie și altora, ce avea să se întâmple ca urmare a agresiunii neprovocate a Rusiei. Nebunia și încălcarea nonșalantă și criminală a regulilor dreptului internațional păreau a fi singurele explicații raționale. Dar pe măsură ce reprezentanții mass-media mă tot contactau pentru comentarii, am simțit că nu puteam refuza să le vorbesc, deoarece cuvintele mele ar fi putut avea un impact asupra cursului evenimentelor. Mi-am dat seama că, în calitate de istoric, puteam oferi ceva ce altora le lipsea când venea vorba de înțelegerea celui mai mare conflict militar din Europa de după Al Doilea Război Mondial. În cele din urmă m-am convins pe mine însumi că, spre a reformula cuvintele lui Winston Churchill, istoricii sunt cei mai răi interpreți ai evenimentelor actuale, cu excepția tuturor celorlalți oameni.

Ca istoric, am făcut tot ce am putut pentru a pune în perspectivă istorică și comparativă evenimentele care se desfășurau în fața mea și a lumii întregi. Ce făcuse oare posibil un astfel de război de agresiune? Ce i-a determinat pe ucraineni să reziste așa cum au făcut-o și continuă să o facă? Și, în sfârșit, care vor fi cele mai importante consecințe ale războiului pentru Ucraina, pentru Rusia, pentru Europa și pentru lume, în general? Acestea au fost întrebările pe care mi le-am pus în timp ce îmi reveneam, încet, din șocul primelor zile ale agresiunii și începeam să reînvăț să gândesc analitic. Am încercat, de asemenea, să identific semnele războiului ruso-ucrainean care se apropia și pe care nu reușisem să le recunoaștem la momentul respectiv, preferând, în schimb, să ne facem iluzii pacifiste.

În mintea multora dintre noi, istoria își atinsese sfârșitul odată cu căderea Zidului Berlinului, dacă nu neapărat în felul în care Francis Fukuyama înțelesese această cădere, drept victoria finală a democrației liberale ca formă de ordine politică, atunci măcar în convingerea că, în pofida rivalității continue dintre marile puteri, invaziile neprovocate, urmate de anexări teritoriale și de acțiuni militare pe scară largă, reprezentau ceva de domeniul trecutului. Au existat totuși semnale clare care arătau contrariul — războaiele din Cecenia, din fosta Iugoslavie, apoi din Afganistan și din Irak —, dar am preferat să le ignorăm. Ascensiunea populismului și a regimurilor autoritare, precum și tendințele autoritariste manifestate chiar în unele țări democratice sugerau paralele cu anii 1930, dar cei mai mulți dintre noi le-am dat la o parte.

Istoria se întoarce acum, răzbunătoare, afișându-și cele mai rele trăsături și deschizându-și cele mai înfricoșătoare pagini, pline de scene de violență și de distrugere. Știm ce s-a întâmplat ca urmare a ascensiunii

dictaturilor în Europa, în ajunul celui de-Al Doilea Război Mondial, iar acum ne putem imagina cu ușurință unde ar putea duce astăzi ascensiunea autoritarismului în Europa, în Eurasia și în alte zone. Este momentul să învățăm din istorie, punând evenimentele actuale în context, atât istoric, cât și geopolitic, pentru a le înțelege originile, a prezice rezultatele și a încerca să stopăm violența.

În această carte am adoptat o abordare *longue durée** pentru a înțelege războiul actual. Refuz tentația de a identifica data de 24 februarie 2022 ca fiind începutul acestuia, indiferent de șocul și de dramatismul asaltului total al Rusiei asupra Ucrainei din acea zi, pentru simplul motiv că războiul a început de fapt cu opt ani mai devreme, pe 27 februarie 2014, când forțele armate rusești au ocupat clădirea parlamentului din Crimeea. Două seturi de acorduri, denumite Minsk I și Minsk II, au pus capăt acestei etape a războiului în termeni diplomatici un an mai târziu, în februarie 2015. Totuși, un conflict nedeclarat, care a implicat bombardamente și schimburi de focuri peste linia de demarcație din regiunea ucraineană Donbass, a continuat în următorii șapte ani, ducând la uciderea a peste 14 000 de ucraineni, dar atrăgând foarte puțin atenția opiniei publice internaționale. Această fază s-a încheiat odată cu retragerea oficială a Rusiei din Acordurile de la Minsk și cu începerea invaziei sale totale în Ucraina, în februarie 2022.

În paginile care urmează discut despre războiul actual, despre originile sale, despre cursul și consecințele deja evidente și despre posibilele consecințe viitoare. După cum arăt aici, originile războiului actual se găsesc în istoria colapsului imperial rusesc din secolele al XIX-lea și XX. Acest colaps a produs, de altfel, și ideile-cheie care au alimentat conflictul actual. Ideea mea de bază este că tot ce vedem astăzi nu constituie un fenomen complet nou. În multe privințe, conflictul actual este un război imperialist de modă veche, instigat și condus de elitele rusești care se consideră moștenitoare și continuatoare ale tradițiilor expansioniste de mare putere ale Imperiului Rus și ale Uniunii Sovietice. Din perspectiva Ucrainei, este în primul rând și înainte de toate un război de independență, o încercare disperată din partea unei noi națiuni apărute din ruinele colapsului sovietic de a-și apăra dreptul la existență.

* *Longue durée* reprezintă abordarea Școlii Analelor din Franța a studiului istoriei. Aceasta acordă prioritate structurilor istorice pe termen lung, față de ceea ce François Simiand numea *histoire événementielle* („istorie evenimentială”) — scara temporală pe termen scurt, care reprezintă domeniul cronicarilor și al jurnaliștilor. (*N.tr.*)

În ciuda rădăcinilor sale imperialiste, războiul actual se desfășoară într-un nou mediu internațional, definit de proliferarea armelor nucleare, de dezintegrarea ordinii internaționale de după Războiul Rece și de o revenire fără precedent, în întreaga lume, a naționalismului populist, întâlnit ultima dată în anii 1930. Războiul indică în mod clar faptul că Europa și lumea aproape că au cheltuit dividendele păcii rezultate în urma prăbușirii Zidului Berlinului, în 1989, și sunt pe cale să intre într-o nouă eră, încă nedeterminată. O nouă ordine mondială, care ar putea fi o replică a lumii bipolare din epoca Războiului Rece, se forjează în flăcările războiului actual. În momentul în care scriu rândurile de față, acest război nu s-a încheiat și încă nu știm ce va aduce sfârșitul său. Dar este destul de clar, chiar și astăzi, că viitorul lumii în care vom trăi noi, copiii și nepoții noștri depinde în mare măsură de rezultatul său.